

TÜRKİYE TÜRKÇESİ İLE TATAR TÜRKÇESİNDE PARAYLA İLGİLİ DEYİMLER VE BUNLARIN ANLAM BİLİMSEL KARŞILAŞTIRILMASI

Doç. Dr. Erdal ŞAHİN*

Öz

Deyimler, gerçek anlamlarından farklı anlamları olan ve en az iki sözcükten oluşan sözcük öbekleridir. Türkiye Türkçesi ve Tatar Türkçesinde pek çok deyim in kuruluşunda, aynı anlama gelen Tür. para, akçe ve Tat. akça sözcükleri yer almıştır. Yüzyıllardır para basan ve kullanan bu iki Türk halkının deyimlerinde bu sözcükler deyim i oluşturan diğer sözcüklerle türlü biçimlerde kalıplaşarak aynı ya da birbirinden farklı birçok kavramın ifadesi için kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde ve Tatar Türkçesinde bu sözcüklerin yer aldığı toplam 147 deyim tespit edilmiştir. Çalışmada her iki yazı dilindeki parayla ilgili deyimler, anlam yönünden karşılaştırılarak incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Türkiye Türkçesi, Tatar Türkçesi, Deyim, Para, Anlam Bilimi.

Abstract

Semantic Analysis Of Idioms Related To Money In Turkish And Tatar Languages

An idiom is a group of words, what occurs at least two words, having a meaning not deducible from those of the individual words. In Turkish and Tatar languages there are considerable quantity of idioms based on the words 'para, akçe' (Turkish: money) and 'akça' (Tatar: money), as the Turks and Tatars have had a long historical experience in minting and using money. The overall number of such idioms is 147. The meanings of the idioms show similarities as well as differences in Turkish

* Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

and Tatar languages. In this article, the meanings of the Turkish and Tatar idioms related to money are comparatively analyzed.

Key words: Turkish Language, Tatar Language, Idioms, Money, Semantics.

1. Giriş

Deyim, gerçek anlamından ayrı bir anlamı olan ve çekici bir anlatım özelliği bulunan kalıplaşmış sözcük öbeğidir. Deyimler, en az iki sözcükten oluşur ve dilde öğeleri değiştirilmeden ve öğeleri arasına başka bir sözcük girdirilemeden kalıp olarak kullanılırlar. Deyimleşmede dil genellikle aktarmalardan, somutlaştırmalardan ve benzetmelerden yararlanır. Halkın söz yaratma gücünden doğan deyimler, bunları söyleyen halkın dil inceliğini göstermesi yanında, o halkın geçmişi, yaşam biçimi, gelenekleri, görenekleri ve çeşitli özellikleriyle ilgili izler taşır. Geçmişteki kültüre ait bazı unsurları ifade eden sözcük ve sözcük öbekleri, bugün o kültür yaşanmadığı hâlde, deyimlerde diğer sözcük veya sözcük öbekleriyle birlikte bir kavramı anlatmak üzere kalıplaşmış olarak bulunabilmektedir.

Dillerde belli bir kavramı ifade etmek üzere bazı sözcüklerin deyim olarak kalıplaşması çeşitli biçimlerde olmuştur. Türk dilinde söz dizimi açısından deyimler fiil ismi öbeği, sıfat-fiil öbeği, zarf-fiil öbeği, isim tamlaması, sıfat tamlaması, isnat öbeği, yönelme öbeği, bulunma öbeği, çıkma öbeği, edat öbeği, bağlama (bağlaç) öbeği, ikileme (tekrar öbeği) ve cümle biçimlerinde bulunmaktadır.¹ Sözlü halk kültürünün ürünleri olan deyimlerin kuruluşunda, hatırd tutma kolaylığı sağlamak, anlatıma güç kazandırmak için bazen uyak (kafiye) türlerine de başvurulur.²

Parayı bilen ve kullanan halkların deyim hazinelerinin bir bölümünü doğal olarak para ve para birimleriyle ilgili deyimler oluşturmuştur. Eskiden eldeki malların değişimi yerine paranın mübadele aracı olarak kullanılmasından³ bu zamana, para maddi varlığın en önemli göstergesi ve

¹ Türk dilinde deyimlerin söz dizimi özellikleri ve örnekleri için özellikle bk. Leyla Uzun Su-başı, "Türkçedeki Deyim Yapılarında Biçimbilimsel ve Sözdizimsel Özellikler", *Dilbilim Yazıları* 1990, s. 57-64, Ankara 1991; Muna Yüceol Özezen, "Türkçe Deyimler Üzerine Birkaç Söz", *Türk Dili*, Sayı: 600, s. 869-879, 2001; Doğan Aksan, *Türkçenin Sözcükvarlığı*, 3. Baskı, s. 174-176, Ankara 2004; Mustafa Özkan, "Deyimleşmiş İkilemeler", *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II (20-26 Eylül 2004)*, s. 2294-2315, Ankara 2004; Ahmet Turan Sinan, "Deyimlerin Yapısı Değişir mi?", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/8, s. 1996-2009, Fall 2009.

² Vecihe Hatiboğlu, *Türkçenin Söz Dizimi*, s. 200, Ankara 1972.

³ İnsanlığın yaşamında, çok erken dönemlerde başlayan değiş tokuşları gerçekleştirebilmek için bir değer ölçüsü gerekiyordu. Erken çağlarda bunun için metaller, işlenmiş parçalar (kazan, sacayak, şiş, bel vb.) ya da külçeler şeklinde kullanıldı (Komisyon, "Para", *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, Cilt: 18, s. 9157, İstanbul 1993). Sikke biçiminde paralar ilk kez M.Ö. 7. yüzyılda Batı Anadolu'da Antik Çağ'ın ticaret yolları üzerinde kurulan Lidya'da ortaya çıktı. Eski Yunan kent devletlerinin sikkeleri önceleri Ege ve Akdeniz'de tedavül etmekteydi. Büyük İskender'in fetihleri sayesinde, sikke kullanımı M.Ö. 4. yüzyılda Mısır,

insanoğlunun vazgeçilmezlerinden biri olmuştur. Türk dilinin yazı dili olarak kullanılan iki lehçesi, Oğuz grubundan Türkiye Türkçesi ve Kıpçak grubundan Tatar Türkçesinde de parayla ilgili birçok deyim yapılmıştır. Aynı dil ve genel olarak aynı din dairesi içinde bulunan ama asırlardır farklı devletlerde yaşayan, bunlara bağlı olarak çoğunlukla benzer kültürel unsurlara sahip olan bu iki halkın deyimlerinin genelinde olduğu gibi parayla ilgili deyimlerinde de biçim, düşünüş ve anlam yönünden benzerliklerle birlikte çeşitli sebeplerle birçok yönden farklılıklar da vardır.

Bu çalışmada her iki yazı dilindeki parayla ilgili deyimler, yapı bakımından değil özellikle anlam yönünden karşılaştırılmıştır. Yine sadece “devlet tarafından bastırılan, üzerinde değeri yazılı olan kâğıt ya da metalden ödeme aracı” anlamına gelen Tür. *para*, akçe (akça) ve Tat. *akça*

Pers İmparatorluğu ve Kuzey Hindistan’a ulaştı. (Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi*, s. 2-3, İstanbul 2000). Türklerde de madeni paraların 6. yüzyıldan itibaren Göktürk, Türgiş ve Uygur devletleri zamanında basılıp kullanıldığı bilinmektedir. Bu dönemden sonra, medeni dünyada olduğu gibi, Türk ülkelerinde de yaygın mübadele aracı olarak çeşitli birimlerle ve adlarla para kullanışta olmuştur. Tarih boyunca Türk devletlerinde bastırılan ve kullanılan paralar hakkında geniş bilgi için bkz. P.S. Savelyev, *Moneti Cuçidskiye, Cagatayskiye, Celayiridskiye i Drugiye, Obraşçavşiesiya v Zolotoy Orde v Epohu Tohtamışa*, Sant-Petersburg 1857; R.R. Fasmer, “O Monetah Voljskih Bulgar X v.”, *IOAİE*, Cilt: XXXIII, 1925; G.S. Gubaydullin, “O Nekotorih Redkih i Neizdannih Monetah Voljskih Bulgar X v. iz Numizmatičeskih Kollektii Tsentralnogo Muzeya TASSR”, *Materiyah Tsentralnogo Muzeya TASSR*, Kazan 1927; Hüseyin Namık Orkun, “Eski Türklerde Para”, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 39-43, Ankara 1936; İbrahim Artuk, “Para”, *İslam Ansiklopedisi İslam Alemi Tarihi, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati*, s. 508-510, İstanbul 1964; M.A. Seyfeddin, *Monetnoye Delo v Azerbaycane v XII-Pervoy Polovine XV vv.*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Bakü 1970; İbrahim Tözen-Tunçay Aykut, *Türkiye Cumhuriyeti Madeni Paraları ve Madalyaları 1923-1973*, İstanbul 1973; S.G. Klyastorniy, “Moneta s Runičeskoj Nadpisyu iz Mongolii”, *TS* 1972, s. 334-338, Moskova 1973; A.A. Bikov, “İz İstorii Denejnogo Obreşçeniya Hazari v VIII i IX vv.”, *Vostočnuje İstočniki po İstorii Narodov Yugo-vostočnoj i Tsentralnoj Yevrope*, Moskova 1974; Y.A. Davidoviç, “Zoloto v Denejnom Hozyaysve Sredney Azii IX-XVIII vv.”, *Blijniy i Sredniy Vostok. Tovarno-Denejnuye Otnoşeniya pri Feodelizme*, Moskova 1980; İ.G. Dobrodromov, “Vtoricniye Runičeskiye Nadpisi na Monetah i Voprosi Denejnogo Obreşçeniya u Drevnih Yeniseyskih Tyurkov”, *Blijniy i Sredniy Vostok. Tovarno-Denejnuye Otnoşeniya pri Feodelizme*, s. 94-97, Moskova 1980; A.G. Muhamadiyev, “Moneti kak İstočnik po İzuçeniye Bulgarskogo Yazıka”, *İssledovaniya İstočnikovedeniye İstorii Tatarı, Kazan* 1980; Cüneyt Ölçer, *Cumhuriyet Dönemi Türk Kâğıt Paraları 1923-1983*, İstanbul 1983; İ.L. Kızlasov, “Moneti s Tyurkoyazıcnımı Yeniseyskimi Nadpisyami”, *NE*, Cilt: 14, s. 84-99, Moskova 1984; R.M. Valeyev, “O Bulgarskoj Tovarno-Denejnoj Sisteme X v.”, *İz İstorii Materiyalnoy Kultur Tatarskogo Naroda*, Kazan 1984; A.G. Muhamadiyev, *Drevniye Hazarskiye i Bulgaro-Tatarskiye Moneti*, Kazan 1986; E. Rtveladze, *Drevniye Moneti Sredney Azii*, Taşkent 1987; A.G. Muhamadiyev, *Drevniye Moneti Povoljiya*, Kazan 1990; Oğuz Tekin, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Para”, *Osmanlı*, Cilt: III, Ankara 1999; F. Thierry, “Sur les Monnaies des Turgesh”, *Coins, Art and Chronology*, ed. M. Aïram-E. Deborah, s. 331-349, Wien 1999; Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi*, 2. Baskı, İstanbul 2000; Mustafa Öztürk, “Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi”, *Türkler*, Cilt: X, Ankara 2002; Ali Akyıldız, *Para Pul Oldu: Osmanlıda Kâğıt Para, Maliye ve Toplum*, İstanbul 2003; Melek Özyetkin, “Eski Türklerde Ödeme Araçları: Kâğıt Para Çavın Kullanımı”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, s. 90-105, Kasım 2004; L.S. Baratova, “Drevnetyurkskiy Numizmatičeskiy Kompleks (Sovremenniy Uroven i Perspektivi İzuçeniya)”, *Ozbekistan Tarihi Maddiy Medeniyet ve Yazma Menbalarıda*, s. 209-220, Taşkent 2005; Osman F. Sertkaya-Rysbek Alimov, *Eski Türklerde Para*, İstanbul 2006; Gaybulla Babayarov, *Drevnetyurkskiye Moneti Çaçskogo Oazisa (VI-VIII vv. n.e.)*, Taşkent 2007; Ali Akyıldız, “Para”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 34 (Osmanpazarı-Resuldar), s. 163-166, İstanbul 2007.

sözcüklerinin bulunduğu deyimler çalışmada inceleme konusu yapılmış, bunlarla birlikte para birimlerini ifade eden diğer sözcüklerin (Tür. *ku-ruş*, *mangır*, *pul* vb.; Tat. *tiyén*, *teñke*, *sum* vb.) geçtiği deyimlerin de incelenmesiyle çalışmanın makale boyutlarını aşacağı öngörülerek para birimleriyle ilgili deyimlerin başka bir çalışmada değerlendirilmesi düşünülmüştür.

2. Türkiye Türkçesi ve Tatar Türkçesinde Parayla İlgili Deyimler

2.1. Türkiye Türkçesinde Para Sözcüğü Bulunan Deyimler

Türkiye Türkçesinde *para*⁴ sözcüğünün temel anlamı “*devletçe bastırılan, üzerinde değeri yazılı kâğıt veya metalden ödeme aracı*”⁵dir. *Para* sözcüğünün bu anlamı yanında “*kazanç*”⁶ “*servet, zenginlik*”⁷ ve “*mal mülk*”⁸ yan anlamları da vardır. Türkiye Türkçesinde bu anlamlarıyla *para* sözcüğünün bazı sözcüklerle türlü biçimlerde çeşitli kavramlara karşılık olmak üzere kalıplaştığı deyimler şunlardır:

Akılsızlık parayla değil ya! “önlemsizce, düşüncesizce davranma” (Püsküllüoğlu 1995:49); *akılsızlık parayla mı? “önlemsizce, düşüncesizce davranma”* (Püsküllüoğlu 1995:49); *aptallık parayla pulla değil ki (ya) “aptallığın zor tarafı yok ki, isteyen rahat rahat aptallık edebilir”* (Ayverdi-Topaloğlu 2005:150); *bozuk para gibi harcamak “değerini düşürecek biçimde bir kimseden yararlanmaya kalkışmak”* (TDK 2005:311); *cebi para görmek “parası yokken para kazanmaya başlamak”* (TDK 2005:359); *çay parası “küçük bahşiş”* (Ayverdi-Topaloğlu 2005:540); *denizde kum onda para “parası çok kimse, zengin”* (TDK 2005:498); *dilenci çanağından para çalmak “yoksul kimseyi soymak”* (Püsküllüoğlu 1995:279); *dini imanı para “tek düşüncesi para olan kimse”* (TDK 2005:531); *dini imanı para (olmak) “paradan başka bir şey düşünmez olmak”* (Püsküllüoğlu 1995:285); *ekmek parası “bir kimse veya ailenin geçimini sağlayan para, naaka”* (Ayverdi-Topaloğlu 2005:821); *eli para görmek “eline para geçmek”* (TDK 2005:618); *hüküm parasına geçmek “para ile dilediğini yapabilme gücünü kazanmak”* (TDK 2005:907); *kaç para eder? “hiçbir değeri yok, değersiz”* (Püsküllüoğlu 1995:501); *kaç paralık? “değersiz”* (TDK 2005:1023); *kara para aklamak “yasa dışı yollarla elde edilen parayı yasalılaştırmak için yatırım yapmak”* (TDK 2005:1080); *para babaları “büyük para kaynakla-*

⁴ “*Parça, gümüş parçası*” anlamındaki Farsça *pâre* sözcüğünden gelen *para*, Osmanlılarda “*kuruşun kırkta bir cüzü manasına mevzu bir tabir olduğu gibi eskiden basılmış olan sikkelerden birinin de adı idi. Para lafza, akça kelimesinde olduğu gibi “nakit” manasında ve onu ifade eder surette dahi istimal olunmuştur.*” (Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, s. 752, İstanbul 1971).

⁵ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, 10. Baskı, s. 1570, Ankara 2005.

⁶ Türk Dil Kurumu, *a.g.e.*, s. 1570.

⁷ İlhan Ayverdi - Ahmet Topaloğlu, *Kubbealtı Lugatı Türkçe Sözlük*, s. 842, İstanbul 2007.

⁸ Komisyon, “*Para*”, *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, Cilt: 18, s. 9154, İstanbul 1993.

rı kullanarak siyasi alanda etkili olan iktisadi çevreler" (Komisyon 1993: 9154); para babası "çok zengin (kişi)" (Püsküllüoğlu 1995:653); para bağlamak "parasını bir işe yatırmak" (Ayverdi-Topaloğlu 2005:2456); para basmak "1. darphanede, basımevinde metali veya kâğıdı para durumuna getirmek, 2. kumarda ortaya para koymak, 3. çok kazanmak" (TDK 2005: 1570; Püsküllüoğlu 1995:653); para bozmak "büyük parayı küçük paralarla değiştirmek" (TDK 2005:1570); para canlısı "paraya çok düşkün (kişi);" (Püsküllüoğlu 1995:653); para çekmek "1. bir yere yatırılmış paradan bir bölümünü geri almak" (TDK 2005:1570), 2. birinden çeşitli gerekçelerle para almak" (Püsküllüoğlu 1995:653); para çıkarmak "1. para basmak, 2. başka yerde bulunan kimseye posta veya banka ile para göndermek" (TDK 2005:1570); para çıkışmamak "para yetiştirmek" (TDK 2005:1570); paradan çıkmak "para harcamak zorunda kalmak" (Püsküllüoğlu 1995:653); para dediğin el(in) kiri "para elde kalmaz harcanır" (Püsküllüoğlu 1995:653); para dökmek "bir iş için çok para harcamak" (TDK 2005:1570); para dönmek "rüşvetle iş yapılmak" (TDK 2005:1570); para etmek "değeri olmak" (TDK 2005:1570); para etmemek "1. değeri pahasına satılamamak, 2. etkisi olmamak, işe yaramamak" (TDK 2005: 1570); para getirmek "kazanç sağlamak" (TDK 2005:1570); paragözlü "yaptığı her iş için para bekleyen (kişi)" (Püsküllüoğlu 1995:653); para için her şeyi yapmak "maddi kazanç için her türlü şey yapmak" (Komisyon 1993:9155); para içinde yüzmek "çok parası olmak" (Ayverdi-Topaloğlu 2005:2456); para ile değil "çok ucuz" (TDK 2005:1570); para ile değil, sıra ile "herkes sırasını beklemek zorundadır" (TDK 2005:1570); para kesmek "1. para basmak, 2. çok kazanmak" (TDK 2005:1570); para kırmak "çok kazanmak" (TDK 2005:1570); para konuşur "bir şeylerin yapılabilmesi için para önemlidir" (Püsküllüoğlu 1995:654); para koparmak "kandırarak veya zorla para almak" (Püsküllüoğlu 1995:654); para parayı çeker "elde para bulunursa onunla yeni paralar kazanılır" (TDK 2005: 1570); para peşin kırmızı meşin "her işin karşılığı anında ödenmelidir" (TDK 2005:1570); paran kadar konuş "söz hakkın sahip olduğun para ölçüsündedir" (Komisyon 1993:9155); paranın gümüş olduğunu anlamak "1. paranın kolay kazanılmadığını ve önemli olduğunun farkına varmak (Püsküllüoğlu 1995:654), 2. savurganlıktan kaçınmak gerektiğini anlamak" (Komisyon 1993:9155); paranın yüzü sıcaktır "para çekicidir ve geri çevrilemez" (TDK 2005:1570); para saymak "para ödemek" (TDK 2005: 1570); parasını çekmek "birinden birtakım gerekçelerle para almak" (TDK 2005:1570); parasını çıkarmak "anaparayı kurtarmak, masrafını çıkarmak" (TDK 2005:1570); parasını sokağa atmak "değeri olmayan bir mala para vermek" (TDK 2005:1570); parasını yemek "hiç çalışmadan bedavadan geçinmek, birinin sırtından geçinmek" (TDK 2005:1570); parasıyla rezil olmak "1. para vererek yaptırdığı bir şey iyi çıkmayıp kendisini utandırmak (Püsküllüoğlu 1995:654), 2. parasının karşılığını alamamak" (TDK

2005:1571); *para sızdırmak* “zorlayarak veya kandırarak birinden *para almak*” (TDK 2005:1570); *para tutmak* “*para biriktirmek*” (TDK 2005:1570); *para tuzağı* “insana boşuna *para harcatan şey*” (Ayverdi-Topaloğlu 2005:2456); *para veren altın bulsun* “bir iş için *para veren kimseden para alınırken şaka yollu söylenir*” (Püsküllüoğlu 1995:655); *para vurmak* “1. yasa dışı yollarla *para kazanmak*, 2. olağanüstü bir nedenle çok *para kazanmak*” (Püsküllüoğlu 1995:655); *paraya çevirmek* “herhangi bir şeyi *par ile değiştirmek*” (TDK 2005:1571); *paraya düşkün* “*parayı çok seven kimse*” (TDK 2005:1570); *paraya kıymak* “*gereken yerde para harcamaktan kaçınmamak*” (TDK 2005:1571); *paraya para dememek* “1. çok *para kazanır olmak*, 2. elde edilen *parayı az bulmak*, 3. bol *para harcamak*” (TDK 2005:1571); *paraya pul dememek* “1. çok *para kazanır olmak*, 2. Elde edilen *parayı az bulmak*, 3. bol *para harcamak*” (TDK 2005:1571); *para yapmak* “*para kazanıp biriktirmek*” (TDK 2005:1570); *para yatırmak* “*gerektiğinde almak üzere bir yere para vermek*” (TDK 2005:1570); *para yedirmek* “1. gereksiz olarak başkasına çok *para harcamak*, 2. rüşvet vermek” (TDK 2005:1570); *para yemek* “1. gereksiz olarak çok *para harcamak*, 2. görevli bulunduğu yerin imkânlarından yararlanarak *para çalmak*, rüşvet almak” (TDK 2005:1570); *parayı araya değil, paraya vermek* “*parayı gerekli yere harcamalı*” (TDK 2005:1571); *parayı denize atmak* “*parayı boşa harcamak, israf etmek*” (TDK 2005:1571); *parayı ezmek* “*(parayı) harcayıp bitirmek*” (Ayverdi-Topaloğlu 2005:2456); *parayı mezarı mı götüreceksin?* “*parası olup harcamayanlara söylenen eleştiri sözü*” (Komisyon 1993:9155); *parayı sokağa atmak* “*parayı boşa harcamak*” (Püsküllüoğlu 1995:655); *sırtından para kazanmak* “*bir kimseden yararlanarak para sağlamak*” (TDK 2005:1760).⁹

Türkiye Türkçesinde *para* sözcüğü bulunan türlü biçimlerde 72 deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerde *para* sözcüğü, deyimini oluşturan diğer sözcüklerle çeşitli biçimlerde kalıplaşarak aynı ya da benzer birçok kavramın ifadesi için kullanılmıştır. *Para* sözcüğü bulunan bu deyimlerde, anlam incelikleriyle birlikte, yoğunlukla ‘*düşüncesiz davranma*’ (akılsızlık *parayla değil ya!*, akılsızlık *parayla mı?* Aptallık *parayla pulla değil ki (ya)*); ‘*değersiz*’ (kaç *para eder?* kaç *paralık?*); ‘*kazanç elde etmek*’ (*para getirmek*, *para kesmek*, *para kırmak*, *para vurmak*, *para yapmak*, *parasını çıkarmak*, *cebi para görmek*, *eli para görmek*, *pul tutmak*); ‘*haksız kazanç sağlamak*’ (*sırtından para kazanmak*, *parasını çekmek*, *parasını yemek*, *para sızdırmak*, *para koparmak*, *dilenci çanağından para çalmak*); ‘*maddiyatçı*’ (dini imanı *para*, *para canlısı*, *para gözlü*, *paraya düşkün*); ‘*maddiyatçı olmak*’ (dini imanı *para* olmak, *para için her şeyi yapmak*), ‘*rüşvetçilik*’ (*para dönmek*, *para yedirmek*, *para yemek*); ‘*savurgan olmak*’ (*parasını sokağa atmak*, *parayı denize (soka-*

⁹ Deyimler alfabe sırasına göre verildi.

ğa) atmak, parayı ezmek, paraya kıymak, para yedirmek, para yemek); 'zengin' (denizde kum onda para, para babası, para babaları) veya 'zengin olmak' (para içinde yüzmek, paraya para dememek, paraya pul dememek) gibi yine çoğunlukla ekonomik yaşamla ilgili olan kavramların anlatıldığı görülür.

Bunlardan başka para sözcüğü, deymi oluşturarak diğer sözcüklerle çeşitli şekillerde kalıplaşarak birbirinden farklı birçok kavramın ifadesi için de kullanılmıştır: "en küçük menfaat için gözden çıkarmak" anlamında bozuk para gibi harcamak; "küçük bahşiş" anlamında çay parası; "bir kimse veya ailenin geçimini sağlayan para" anlamında ekmek parası; "para ile dilediğini yapabilme gücünü kazanmak" anlamında hüküm parasına geçmek; "yasa dışı yollarla elde edilen parayı yasallaştırmak için yatırım yapmak" anlamında kara para aklamak; "parasını bir işe yatırmak" anlamında para bağlamak; "büyük değerdeki parayı eşit değerde küçük paralarla değiştirmek" anlamında para bozmak; "bankadan para almak" anlamında para çekmek; "para basmak veya başka bir yere para göndermek" anlamlarında para çıkarmak; "para yetiştirmek" anlamında para çıkışmamak; "para harcamak zorunda kalmak" anlamında paradan çıkmak; "para elde kalmaz harcanır" anlamında para dediğin el(in) kiri; "ucuza satılmak veya bir işe yaramamak" anlamında para etmemek; "çok ucuz" anlamında para ile değil; "herkes sırasını beklemelidir" anlamında para ile değil, sıra ile; "bir şeylerin yapılabilmesi için para önemlidir" anlamında para konuşur; "elde para bulunursa onunla yeni paralar kazanılır" anlamında para parayı çeker; "her işin karşılığı anında ödenmelidir" anlamında para peşin kırmızı meşin; "söz hakkın sahip olduğun para ölçüsündedir" anlamında paran kadar konuş; "paranın kolay kazanılmadığının ve önemli olduğunun farkına varmak veya savurganlıktan kaçınmak gerektiğini anlamak" anlamında paranın gümüş olduğunu anlamak; "para çekicidir ve geri çevri- lemez" anlamında paranın yüzü sıcaktır; "para ödemek" anlamında para saymak; "para vererek yaptırdığı bir şey iyi çıkmayıp kendisini utandırmak veya ücretini tam veya çok verdiği hâlde karşılığını umduğu ölçüde alamamak" anlamlarında parasıyla rezil olmak; "para biriktirmek" anlamında para tutmak; "insana boşuna para harcatan şey" anlamında para tuzağı; "bir iş için para veren kimseden para alınırken şaka yollu söylenen" para veren altın bulsun; "bir şey karşılığında para almak" anlamında paraya çevirmek; "gerektiğinde para harcamaktan kaçınmamak" anlamında paraya kıymak; "bankaya geri almak üzere veya bir iş karşılığında daha çok kazanmak üzere para vermek" anlamında para yatırmak; "para boşa değil, gerektiği yere harcanmalı" anlamında parayı araya değil, paraya vermeli; "parası olup harcamayanlara söylenen ve eleştiri içeren" parayı mezara mı götüreceksin?

2.2. Türkiye Türkçesinde Akçe Sözcüğü Bulunan Deyimler

Türkiye Türkçesinde *akçe*¹⁰ sözcüğü, "(eskiden) küçük gümüş para" ve anlam genişlemesiyle "her türlü madenî para"¹¹ anlamlarında kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde bu anlamlarıyla *akçe* sözcüğünün bazı sözcüklerle çeşitli kavramlara karşılık olmak üzere türlü biçimlerde kalıplaştığı deyimler şunlardır:

Akçe bozmak "para harcamak, para sarf etmek" (Ayverdi-Topaloğlu 2005:66); *akçe etmez* "değersiz, kıymetsiz" (Ayverdi-Topaloğlu 2005:67); *akçe kesmek* "madenî para basmak" (Ayverdi-Topaloğlu 2005:67); *akçesi ucuz olmak* "cömert, eliaçık olmak" (Ayverdi-Topaloğlu 2005:67); *bir buldu iki ister, akçe buldu çıkın ister* (Ayverdi-Topaloğlu 2005:1443) "açgözlü kimse için söylenir"; *geçer akçe* "herkesin beğendiği (söz, eylem)" (Aksoy 1988:662), "herkesçe aranan, beğenilen, muteber" (TDK 2005:736); *geçmez akçe* "değerini yitirmiş" (TDK 2005:739), "değersiz."¹²

Türkiye Türkçesinde *akçe* sözcüğü bulunan çeşitli biçimlerde 7 deyim tespit edilmiştir. Genel anlamıyla *akçe* sözcüğü, *para* sözcüğüne göre deyimlerde daha az yer almıştır. Bunun sebebi, Osmanlı döneminde "nakit" anlamına gelen *akçe* sözcüğünün yerine daha sonra aynı anlamla *para* sözcüğünün kullanılmaya başlanmasıdır. Böylece 'nakit' anlamını *para* sözcüğüne bırakan *akçe*, yeni deyimlerde bu anlamıyla pek yer bulamamış ve yeni deyimlerle birlikte aynı kavramı karşılayan bazı eski deyimler unutulmuştur.

Akçe sözcüğü bulunan bu deyimlerde yoğunlukla 'değersiz' (*akçe etmez, geçmez akçe*) kavramının anlatıldığı görülür. Ayrıca *akçe* sözcüğü, deyim oluşturulan diğer sözcüklerle değişik şekillerde kalıplaşarak birbirinden farklı birçok kavramın ifadesi için de kullanılmıştır: "*para harcamak*" anlamında *akçe bozmak*; "*madenî para basmak*" anlamında *akçe kesmek*; "*eliaçık olmak*" anlamında *akçesi ucuz olmak*; "*herkesçe beğenilen*" anlamında *geçer akçe*; "*açgözlü kimse için söylenen*" *bir buldu iki ister, akçe buldu çıkın ister*.

Türkiye Türkçesinde *para* ve *akçe* sözcükleri bulunan bazı deyimler, aynı veya benzer kavramları ifade edecek şekilde yani yakın anlamlı kurulmuştur. *Akçe etmez, geçmez akçe, kaç para eder? kaç paralık?* deyimleri "değersiz" anlamında; *akçe kesmek; para basmak, para kesmek; para kırmak; para çıkarmak; para yapmak* deyimleri "madenî çeşitli şekiller-

¹⁰ Türkologların çoğunluğu, *akça* ~ *akçe* sözcüğünün gümüşün rengi düşünülerek *ak* "beyaz" + -ça biçim birimlerinden oluştuğunu düşünür. G. Ramstedt ise sözcüğü Eski Türkçede "değerli ipek kumaş" ve "hazine" anlamlarına gelen *aqı* + -ça olarak açıklar. Ramstedt'in bu çözümlemesi de kimi Türkologlarca desteklenmiştir. (*Akça* sözcüğünün diğer Türk lehçelerindeki biçimleri, anlamları ve köken bilgisi için bkz. E.V. Sevortyan, *Etimologičeskij Slovar Turkskijh Yazıkov* (Obşçetyrkskiye i Mejtyrkskiye Osnovı na Glasnyje), Cilt: 1, s. 120, Moskova 1974).

¹¹ Türk Dil Kurumu, a.g.e., s. 48.

¹² Deyimler alfabe sırasına göre verildi.

de işleyerek *para yapmak*” anlamında; *bir buldu iki ister, akçe buldu çıkın ister, dini imanı para, paraya düşkün, para canlısı, para gözlü* deyimleri “*açgözlü; maddiyatçı*” anlamlarında; *akçe bozmak, parasını sokağa atmak, parayı denize (sokağa) atmak, paraya kıymak, para yedirmek, para yemek, parayı ezmek*” deyimleri “*savurgan olmak*” anlamında kullanılan yakın anlamlı deyimlerdir.

2.3. Tatar Türkçesinde Akça Sözcüğü Bulunan Deyimler

Tatar Türkçesinde *akça* sözcüğünün temel anlamı “*devletçe bastırılan, üzerinde değeri yazılı kâğıt veya metalden alış veriş aracı*”¹³dir. *Akça* sözcüğünün bu temel anlamı yanında “*servet, zenginlik*”¹⁴ yan anlamı da vardır. Bu anlamlarıyla Tatar Türkçesindeki *akça* sözcüğü, Türkiye Türkçesinde *para* sözcüğüne karşılık gelmektedir. Tatar Türkçesinde *akça* sözcüğünün bazı sözcüklerle çeşitli kavramlara karşılık olmak üzere türlü biçimlerde kalıplaştığı deyimler şunlardır:

Ağaç akçaga alu [ağaç paraya almak] “1. borca almak, 2. geçmez paraya almak” (İsenbet 1989:29); *akça-akça karlar yavu* [para para karlar yağmak] “*iri iri gümüş para gibi kar yağmak*” (İsenbet 1989:46); *akça aşav* [para yemek] “*para harcamak*” (İsenbet 1989:46); *akça balalatu* [para doğurtmak] “*parayı ticaretle artırmak*” (İsenbet 1989:46); *akça bélen avızlandırı* [para ile tattırmak] “*küçüklükten para harcamaya alıştırmak*” (İsenbet 1989:46); *akça bélen başma baş* [parayla başabaş] “*satılan mal kendi para karşılığı kadar*” (İsenbet 1989:46); *akça bézde bér bukça* [para bizde bir bokça] “*para bizde pek çoktur*” (İsenbet 1989:46); *akça bézde bér çorma* [para bizde bir çatı arası] “*para bizde pek çoktur*” (İsenbet 1989:46); *akça bézde-ülseñ kefenéñ çornarga citer* [para bizde öl-sen kefenini sarmaya yeter] “*para bizde pek çoktur*” (İsenbet 1989:46); *akça búséré* [para fitiği] “*parayı çok harcayan*” (İsenbet 1989:47); *akça celladı* [para celladı] “*çok para harcayan*” (İsenbet 1989:49); *akça çıgaru* [para çıkarmak] “*para harcamak*” (İsenbet 1989:48); *akça çıgu* [para çık-mak] “*para harcanmak*” (İsenbet 1989:48); *akça ciméşe tügél, bakça ciméşe* [para yemişi değil, bahçe yemişi] “*para ile alınmadı, bahçede yetiştirildi*” (İsenbet 1989:49); *akça çöyép uynav* [para atıp oynamak] “*paranın yazı ve tura gelmesine göre kazanışın belirlendiği oyun oynamak*”, *akça dustı* [para dostu] “*para için dostluk kuran*” (İsenbet 1989:47); *akça eşlev* [para işlemek] “*para kazanmak*” (İsenbet 1989:48); *akçaga çukıngan* [paraya tapan] “*para için her şeyini veren*” (İsenbet 1989:47); *akça isé çıgu* [para kokusu çıkmak] “*para olduğu anlaşılmak*” (İsenbet 1989:47); *akça kapçıçı* [para çuvalı] “*para biriktiren*” (İsenbet 1989:47); *akça kolı* [para kulu] “*para için yaşayan, paranın esiri olan*” (İsenbet 1989:47); *akça kor-*

¹³ Komisyon, *Tatar Télienñ Añlatmalı Süzlégé*, Cilt: 1, s. 38, Kazan 1977.

¹⁴ Komisyon, *a.g.e.*, s. 38.

tı [para kurdu] *"hep parayla meşgul olan"* (İsenbet 1989:47); *akça koyu* (koyup alu) [para basmak] *"çok para kazanmak"* (İsenbet 1989:47); *akçam sébér kitté* [param Sibirya'ya gitti] *"para boşa gitti"* (İsenbet 1989:47); *akçanıñ küzén çıgaru* [paranın gözünü çıkarmak] *"ele geçen parayı çabuk harcamak, parayı elde tutamamak"* (İsenbet 1989:47); *akçanıñ küzène karamav* (karap tormav) [paranın gözüne bakmamak (bakıp durmamak)] *"ele geçen parayı çabuk harcamak, parayı elde tutamamak"* (İsenbet 1989:47); *akçanıñ yögené yuk* [paranın dizgini yok] *"paranın harcanmasını kontrol altında tutamamak"* (İsenbet 1989:47); *akçañıñ téslep ülersén* [paranı ısırp ölürsün] *"parayla bir şey alınmaz"* (İsenbet 1989:49); *akça öçén anasın satar* [para için anasını satar] *"para için her şeyi yapar"* (İsenbet 1989:48); *akça öçén canın satkan* [para için canını satmış] *"para için her şeyi yapan"* (İsenbet 1989:48); *akça öçén imanın satkan* [para için imanını satmış] *"para için her şeyi yapan"* (İsenbet 1989:48); *akça salışu* [para koyuşmak] *"(bir etkinlik için) para toplamak"* (İsenbet 1989:47); *akçası eteç bulıp kıkıra* [parası horoz gibi öter] *"1. parası olduğunu herkes bilir, 2. eline geçen parayı çabukça harcar"* (İsenbet 1989:48); *akçasın birgen, urısı ülgen*¹⁵ [parasını vermiş, Rus'u ölmüş] *"borcunu ödemeyen"* (İsenbet 1989:48); *akçasın tavık ta çüplep bétérmes* [parasını tavuk da çöpleyip bitiremez] *"parası pek çok, çok zengin"* (İsenbet 1989:48); *akçasın yabıp kalu* [parasını kapatıp kalmak] *"borcunu ödememek"* (İsenbet 1989:47); *akçasız fatir* [parasız konut] *"hapishane"* (İsenbet 1989:48); *akçasız kemit* [parasız gösteri] *"gülünç şeyler yapan"* (İsenbet 1989:48); *akçasız komediya* [parasız komediya] *"günlük hayatta rastlanan gülünç olay"* (Komisyon 1977:39); *akçasızdan ata kaz* [parasızdan ata kaz] *"para olmadığı düşünülürken iyi işler yapmak"* (İsenbet 1989:48); *akça séznéké, mal béznéké* [para sizinki, mal bizimki] *"ister alırsın, istersen almazsın"* (İsenbet 1989:47); *(añardan) akça sorav-ügéz savu bélen bér* [(ondan) para istemek öküz sağmak ile aynı] *"ondan para istemek pek zordur"* (İsenbet 1989:125); *akça sugu* [para basmak] *"çok para kazanmak"* (İsenbet 1989:47); *akça takır* [para takır] *"para yok"* (İsenbet 1989:48); *akça toru* [para değer olmak] *"pahalı olmak"* (İsenbet 1989:48); *akça tışérü* [para düşürmek] *"para ele geçirmek"* (İsenbet 1989:48); *akça totu* [para harcamak] *"para harcamak"* (İsenbet 1989:48); *akça tügü* [para dökmek] *"boş yere çok para harcamak"* (İsenbet 1989:48); *akça tülep akıldan yazgan* [para ödeyip akıldan yazmış] *"içip sarhoş olan"* (İsenbet 1989:48); *akça ubırı* [para gulyabanisi] *"çok para harcayan"* (İsenbet 1989:48); *akça üzé obrazavny* [paranın kendisi bilgili] *"parası olan bilgili ve saygın görünür"* (İsenbet 1989:48); *akça vatu* [para ufaltmak] *"para bozdurmak"* (İsenbet 1989:47); *akça yasav* [para yapmak] *"para kazan-*

¹⁵ Bu deyim, eskiden bazı zenginlerin Moskova'daki borçlarını ödemek istememelerinden oluşmuştur. (Nekiy İsenbet, *Tatar Têlénén Frazéologik Süzlégé*, Cilt: 1, (A-K), s. 48, Kazan 1989).

mak” (İsenbet 1989:48); *bakça ciméşe tügél, akça ciméşe* [bahçe yemişi değil, para yemişi] “*kolay sahip olunan bir şey değil, ancak parayla bulunur*” (İsenbet 1989:130); *béz akçanı tapmıybız, akça bézné taba* [biz parayı bulmayız, para bizi bulur] “*para bizde her zaman olur*” (İsenbet 1989:153); *bézde akça bér bukça* [bizde para bir bohça] “*bizde para pek boldur*” (İsenbet 1989:154); *bézde akça ülseñ kefenéñ çornarga citer* [bizde para ölsem kefenini sarmaya yeter] “*bizde para pek boldur*” (İsenbet 1989:154); *çébén çukındırırğa bér tiyén akça yuk* [sineğünün bir kuruş para yok] “*hiç para yok*” (İsenbet 1990:230); *hel iminlék-akça illé tiyénlék, vatarga yuk* [hâl eminlik, para elli kuruşluk, bozmaya yok] “*zor veya sıkıntılı durumda bulunmak*” (İsenbet 1990:219); *hel iminlék-akça miñlék* [hâl eminlik, para binlik] “*durum iyi olmasa da iyi söyleyelim*” (İsenbet 1990:219); *iké tişéklé bér tiyén akça* [iki delikli bir kuruş para] “*değerini kaybeden, değersizleşen*” (İsenbet 1989:275); *késede şaytan çugındırırık akça yuk* [cepte şeytanı dinden döndürecek para yok] “*azıcık da olsa para yok*” (İsenbet 1989:367); *késesénde un tiyén akça bulsa eteç bulıp kıkıra* [cebinde on kuruş para olsa horoz olarak öter] “*parasını hıfz edemez*” (İsenbet 1989:368); *koyıp akça eşlev* [döküp para işlemek] “*çok para kazanmak*” (İsenbet 1989:387); *koyrık akça* [kuyruklu para] “*çabuk kazanılan para*” (İsenbet 1989:390); *sukır akça* [kör para] “*geçmez para, tedavülden kalkmış olan para*” (İsenbet 1990:78); *tilénéñ akçası torna bulıp kıkıra* [delinin parası turna gibi öter] “*parasını hıfz edemez*” (İsenbet 1990:143); *uç tutırıp akça alu* [avuç dolusu para almak] “*çok para almak*” (İsenbet 1990:203).¹⁶

Tatar Türkçesinde *akça* sözcüğü bulunan türlü biçimlerde 68 deyim tespit edilmiştir. Bulunduğu deyimlerde *akça* sözcüğü, deyimi oluşturan diğer sözcüklerle kalıplaşarak aynı veya benzer birçok kavramın anlatılmasında kullanılmıştır. Tatar Türkçesinde *akça*yla ilgili deyimlerde, anlam incelikleriyle birlikte, yoğunlukla ‘*harcama*’ veya ‘*harcama yapmak*’ (*akça çıgaru, akça çıgu, akçanıñ yögené yuk, akça totu*); ‘*kazan elde etmek*’ (*akça balalatu, akça eşlev, akça koyu (koyıp alu), akça sugu, akça töşerü, akça yasav, koyıp akça eşlev, uç tutırıp akça alu*); ‘*maddiyatçı*’ (*akça dustı, akçaga çukıngan, akça koltı, akça kortı, akça öçén anasın satar, akça öçén canın satkan, akça öçén imanın satkan*); ‘*savurgan*’ (*akça büséré, akça celladı, akçam sébér kitté, akça ubırı*); ‘*savurgan olmak*’ (*akça aşav, akçanıñ küzén çıgaru, akçanıñ küzéné karamav (karap tormav), akçası eteç bulıp kıkıra, akça tügü, késesénde un tiyén akça bulsa eteç bulıp kıkıra, tilénéñ akçası torna bulıp kıkıra*); ‘*yoksul*’ (*akça takır, çébén çukındırırğa bér tiyén akça yuk, hel iminlék-akça illé tiyénlék vatarga yuk, hel iminlék-akça miñlék, késede şaytan çugındırırık akça yuk*); ‘*zenginlik*’ (*akça bézde bér bukça, akça bézde bér çorma, akça bézde-ülseñ*

¹⁶ Deyimler alfabe sırasına göre verildi.

kefénéñ çornarga citer, akça kapçı, bızde akça bér bukça, bızde akça ülsen kefenén çornarga citer) gibi yine yoğunlukla ekonomik yaşamla ilgili olan kavramların ifade edildiği görülür.

Tatar Türkçesinde de akça sözcüğü, deymi oluşturduğu diğer sözcüklerle türlü biçimlerde kalıplaşarak birbirinden farklı birçok kavramın ifadesi için de kullanılmıştır: "borca almak veya geçmez paraya almak" anlamında ağaç akçaga alı; "küçüklükten para harcamaya alıştırmak" anlamında akça bēlen avızlandırı; "satılan mal kendi para karşılığı kadar" anlamında akça bēlen başma baş; "para ile alınmadı, bahçede yetiştirildi" anlamında akça cimēşē tūgēl, bakça cimēşē; "paranın yazı ve tura gelmesine göre kazanışın belirlendiği oyun oynamak" anlamında akça çöyēp uynav; "para olduğu anlaşılmak" anlamında akça isē çıgu; "para biriktiren" anlamında akça kapçı; "(bir etkinlik için) para toplamak" anlamında akça salı; "ister alırsın, istersen almazsın" anlamında akça séznékē, mal bēznékē; "ondan para istemek pek zordur" anlamında (añardan) akça sorav-ügēz savu bēlen bér; "pahalı olmak" anlamında akça toru; "içip sarhoş olan" anlamında akça tūlep akıldan yazgan; "parası olan bilgili ve saygın görünür" anlamında akça üzē obrazavı; "para bozdurmak" anlamında akça vatu; "iri iri gümüş para gibi kar yağmak" anlamında akça-akça karlar yavu; "parayla bir şey alınmaz" anlamında akçañı tēşlep ülersēñ; "borcunu ödemeyen" anlamında akçasın birgen, urısı ülgen; "parası pek çok, çok zengin" anlamında akçasın tavık ta çūplep bētermes; "borcunu ödememek" anlamında akçasın yabıp kalı; "hapisane" anlamında akçasız fatir; "gülünç şeyler yapan" anlamında akçasız kemit; "günlük hayatta rastlanan gülünç olay" anlamında akçasız komediya; "para olmadığı düşünülürken iyi işler yapmak" anlamında akçasızdan ata kaz; "kolay sahip olunan bir şey değil, ancak parayla bulunur" anlamında bakça cimēşē tūgēl, akça cimēşē; "para bizde her zaman olur" anlamında bēz akçanı tapmıyız, akça bēznē taba; "çabuk kazanılan para" anlamında koyınlı akça; "geçmez para, tedavülden kalkmış olan para" anlamında sukır akça.

3. Türkiye Türkçesi ve Tatar Türkçesinde Parayla İlgili Deyimlerin Anlam Yönünden Karşılaştırılması

Türkiye Türkçesinde temel ve yan anlamlarıyla para ve akçe sözcükleri bulunan 79 deyim, Tatar Türkçesinde akça sözcüğü yer alan 68 deyim tespit edilmiştir. Tespit edilen deyimlere bakıldığında Türkiye Türkçesinde parayla ilgili deyimlerin Tatar Türkçesindekilerden sayıca biraz fazla olduğu dikkati çekmektedir.

Türkiye Türkçesinde para, akçe ve Tatar Türkçesinde akça sözcükleriyle ilgili deyimler, kısmen birbirine benzer ya da farklı biçimde aynı kavramın ifadesi ve yoğunlukla birbirinden farklı biçimde ve farklı kavramların ifadesi için kullanılmıştır. Bu sözcüklerle yoğunlukla yine eko-

nomik yaşamla ilgili olan kavramların anlatıldığı deyimler yapılmıştır. Her iki dilde de parayla ilgili olarak bazı kavramlar için birer deyim oluşturulmuşken, bazı kavramlar için birkaç deyim yapılmış yani bazı deyimler aynı kavramı ifade edecek şekilde kurulmuştur. Parayla ilgili deyimlerde “kazanç elde etmek”, “harcama yapmak”, “savurgan olmak”, “maddiyatçı”, “zenginlik” kavramları her iki dilde de yoğunken “düşüncesiz davranma”, “değersiz”, “maddiyatçı olmak”, “rüşvetçilik”, “haksız kazanç sağlamak” ve “zengin olmak” kavramları Türkiye Türkçesinde, “savurgan” ve “yoksul” kavramları Tatar Türkçesinde daha yoğundur.

Tür. *para*, *akçe* ve Tat. *akça* sözcükleriyle kurulan deyimlerin arasında, benzer yapıda aynı veya anlamdaş sözcüklerle kurulan ve aynı anlamda gelen deyimler vardır. Türkiye Türkçesi ve Tatar Türkçesinde özellikle bir ad ile bir fiilden oluşan ve “(çok) kazanç elde etmek, *para* kazanmak” anlamındaki deyimler, aynı ya da anlamdaş sözcüklerle benzer biçimde kurulmuştur ve aynı kavramı ifade eder. Türkiye Türkçesinde “(çok) *para* kazanmak” kavramını ifade etmek için sözcük anlamı “*madeni çeşitli şekillerde işleyerek para yapmak*” olan *para* basmak, *para* kesmek, *para* kırmak, *para* çıkarmak, *para* yapmak deyimleri kullanılmıştır. Bu sözcük öbeklerini oluşturan sözcüklerin fiil olanları, paranın darphanede işlenip yapılmasındaki birer aşamayı ifade ederler yani maden veya başka bir madde kesmek, kırmak, basmak fiilleriyle işlenerek *para* çıkarmak veya yapmak işlemi gerçekleşir. Gerçek anlamları “*para* yapmak” olan bu sözcük öbekleri bugün Türkiye Türkçesinde “(çok) *para* kazanmak” anlamında kullanılmaktadır. Akçe kesmek deyimini ise sadece “*madeni para basmak*” anlamında kullanılır. Tatar Türkçesinde de “(çok) *para* kazanmak” kavramını ifade etmek için temel anlamı “*madeni çeşitli şekillerde işleyerek para yapmak*” olan *akça* koyu (*koyup alu*), *akça* sugu, *akça* yasav, *koyup akça eşlev* deyimleri vardır. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi, bu sözcük öbeklerini oluşturan sözcüklerin de fiil olanları, paranın darphanede işlenip yapılmasındaki birer aşamayı ifade eder yani maden veya başka bir madde koyu “dökmek”, *koyup alu* “döküp almak”, sugu “basmak” fiilleriyle *para* yasav “yapmak” veya eşlev “işlemek” işlemi gerçekleşir.

Bunlarla birlikte, Türkiye Türkçesi ve Tatar Türkçesinde bir ad ile bir fiilden oluşan fiil ismi öbeği yapısında aynı ya da anlamdaş sözcüklerle kurulan ve aynı anlamda kullanılan başka deyimler de vardır. “(Kendisi için çok) *para* harcamak” anlamında Tür. *para* yemek ~ Tat. *akça* aşav; “(boş yere) çok *para* harcamak” anlamında Tür. *para* dökmek ~ Tat. *akça* tügü; “büyük değerdeki parayı eşit değerde küçük paralarla değiştirmek” anlamında Tür. *para* bozmak ~ Tat. *akça* vatu deyimlerinde her iki dilde de aynı ve anlamdaş olan ad ve fiiller kullanılmıştır.

Ayrıca, “*para* olduğunu anlamak” anlamındaki Tür. *para* kokusu almak ve “*para* olduğu anlaşılmak” anlamındaki Tat. *akça* isé çıgu deyimle-

rinde bir ad tamlaması ve bir fiil yapısındaki deyimlerde aynı anlamı ifade etmek için anlamdaş sözcüklerden kurulmuş ad tamlaması ve farklı anlamlarda fiil kullanılmıştır. Yani bu iki deyimden Tatar Türkçesindeki şeklinde "*para kokusunun çıkması*", Türkiye Türkçesindeki şeklinde ise "*para kokusunun alınması*" düşünülmüştür.

Her iki yazı dilinde de benzer olan bu deyimlerden Tür. *para yemek* deyiminin "*rüşvet almak*", Tür. *para basmak* deyiminin "*kumarda ortaya para koymak*" anlamları da gelişmiştir. Bu deyimlerdeki ikinci bir anlam kazanımı Tatar Türkçesindeki benzer deyim karşılıklarında olmamıştır.

Türlü dillerde bazı deyimler aynı anlamı ifade etseler de aralarında yapıları ve öğeleri olan sözcükler bakımından uygunluk bulunmaz.¹⁷ Türkiye Türkçesi ve Tatar Türkçesinde aynı kavramın anlatılması için benzer veya farklı yapılarda ve benzer veya farklı sözcüklerle kurulan birçok deyim vardır. Türkiye Türkçesinde *para getirmek*, *para kesmek*, *para kırmak*, *para vurmak*, *para yapmak*, *parasını çıkarmak*, *cebi para görmek*, *eli para görmek*, *pul tutmak* ve Tatar Türkçesinde *akça eşlev*, *akça koyu* (*koyıp alu*), *akça sugu*, *akça töşerü*, *akça yasav*, *koyıp akça eşlev*, *akça balalatu*, *uç tutıp akça alu* deyimleri "*kazanç elde etmek*" kavramını; Türkiye Türkçesinde *bir buldu iki ister*, *akçe buldu çıkın ister*, *dini imanı para*, *paraya düşkün*, *para canlısı*, *para gözlü* ve Tatar Türkçesinde *akça dustı*, *akça kolu*, *akça kortı*, *akça öçen anasın satar*, *akça öçen canın satkan*, *akça öçen imanın satkan*, *akçaga çukıngan* deyimleri "*maddiyatçı*" kavramını; Türkiye Türkçesinde *akçe bozmak*, *parasını sokağa atmak*, *parayı denize (sokağa) atmak*, *paraya kıymak*, *para yedirmek*, *para yemek*, *parayı ezmek* ve Tatar Türkçesinde *akça aşav*, *akça tüğü*, *akçanın küzén çıgaru*, *akçanın küzéne karamav* (*karap tormav*) deyimleri "*savurgan olmak*" kavramını; Türkiye Türkçesinde *denizde kum onda para*, *para babası*, *para babaları* ve Tatar Türkçesinde *akçasın tavık ta çüplep bétérnes*, *akça bézde bér bukça*, *akça bézde bér çorma*, *akça bézde-ülseñ kefenén çornarga citer*, *akça kapçıgı*, *bézde akça bér bukça*, *bézde akça ülseñ kefenén çornarga citer* deyimleri "*zengin*" kavramını anlatmak için kurulmuş yakın anlamlı deyimlerdir.

Tatar Türkçesinde parayla ilgili deyimlerde dikkati çeken ve Türkiye Türkçesinden ayrılan bir diğer özellik de deyimlerin 3. kişi zamirleri ve ekleri yanında 1. veya 2. kişi zamirleri ve ekleriyle kalıplaşmasıdır: *akça bézde bér çorma*, *akça bézde bér bukça*, *akça bézde-ülseñ kefenén çornarga citer*, *béz akçanı tapmıybız*, *akça bézne taba*, *bézde akça bér bukça*, *bézde akça ülseñ kefenén çornarga citer*. Bu deyimler Tatar Türkçesinde, paraya sahip oluşla övünme ve maddi varlığını karşısındakiyle karşılaştırma amacıyla söylenmiştir. Türkiye Türkçesi deyimlerinde paraya sahip olmayla övünme ve maddi varlığını karşısındakiyle kıyaslama

¹⁷ F.S. Safiullina - M.Z. Zekiye, *Hezégé Tatar Edebi Têlé*, s. 94, Kazan 1994.

görülmemektedir. Türkiye Türkçesinde parayla ilgili deyimler özellikle 3. kişi ekleriyle kalıplaşmıştır.

4. Sonuç

Toplumsal yaşamda büyük öneme sahip ekonominin temel aracı olan parayla ilgili olarak -para birimleri ile ilgili deyimler hariç- Türkiye Türkçesinde 79, Tatar Türkçesinde 68 olmak üzere bu iki Türk yazı dilinde toplam 147 deyim yapılmıştır. Bünyesinde yer alan herhangi bir sözcüğe göre yapılmış deyim incelemeleriyle¹⁸ karşılaştırıldığında her iki yazı dilinde, içinde Tür. *para*, *akçe* ve Tat. *akça* sözcükleri bulunan deyimlerin önemli bir miktar teşkil ettiği görülür. Bu deyimler ve bu deyimlerin sayısı, toplumsal yaşamda paranın önemli olduğunu ve her iki toplumun parayı yüzyıllardır kullandığını göstermektedir.

Dillerde bazı anlatılması güç düşünce ve duygular, soyut kavramlar somut kavramların aracılığıyla anlatılagelmiştir. Deyimler, somutlaştırma-ya büyük ölçüde başvuran anlatım biçimleridir. Kimi zaman ayrıntı sayılabilecek kavramlar, anlatımı zor durumlar veya duygular bu yoldan dile getirilmiştir.¹⁹ Türkiye Türkçesi ve Tatar Türkçesi deyimlerinde de *para*, *akçe* ve *akça* sözcükleriyle deyim oluşturulan diğer sözcüklerle 'cömertlik', 'değersizlik', 'ağgözlülük', 'maddiyatçılık', 'savurganlık' gibi birçok soyut kavramın anlatılması sağlanmıştır. Parayla ilgili her iki yazı di-

¹⁸ Türkiye Türkçesi ve diğer yazı dillerinde kullanılan deyimlerin bünyesindeki herhangi bir sözcüğe göre yapılmış incelemeleri için bkz: N. Asım Uslu, "Türkçede Yalnız Göze Ait Deyimler ve Atasözleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, İstanbul 1985; İmran Karabağ - Leyla Coşan, "Türkçedeki Gönül, Kalp ve Yürek Kelimeleriyle İlgili Atasözleri ve Deyimler ve Bunların Almancadaki Karşılıkları", *Ankara Üniversitesi Dil Dergisi*, Sayı: 96, s. 5-29, Ankara 2000; Emine Atmaca, "Kazak Türkçesinde "Göz" Organ İsmiyle Kurulmuş Deyimlerin Yapı ve Anlam Özellikleri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 2, s. 19-35, 2009; Mehmet Aygün, "Türkçe ve Almanca'da "Göz"le İlgili Deyimler'in İncelenmesi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 1, s. 71-88, 2003; Naile Hacızade, "Azerbaycan Türkçesinde "Göz" Kelimesi ile Kurulmuş Deyimlerin Anlam Özellikleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 13, s. 87-103, Bahar 2003; Erdal Şahin, "Tatarca Deyimlerde Saç, Sakal ve Bıyık", *Saç Kitabı*, İstanbul 2004; Ali Duymaz, "Oğuz Kağan Destanı'ndan Dedede Korkut Kitabına Gözle İlgili Deyimler ve Söz Kalıpları", *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*, s. 815-830, Eylül 2004; S. Göksel Türközü - S. Yeşim Ferendeci, "Türkçe ve Korece'deki "Baş (Kafa)" ve Başta Bulunan Organ Adlarıyla İlgili Deyimlerin İncelenmesi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt. 44, Sayı: 1, s. 93-109, 2004; Nesrin Sis, "Kadınla İlgili Türkmen Atasözleri ve Deyimleri", *Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 2, s. 163-172, Kış 2007; Aygul Tursunova, *Kırgızca ve Türkçede Göz İle İlgili Deyimler ve Çağrışım Alanlarının Karşılaştırılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007; Hatice Şahin, "Kaşgarlı'dan Günümüze Organ İsimleriyle Kurulmuş Deyimler", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/3, s. 2020-2036, 2009; Gürkan Gümüşatam, "Kıbrıs Ağzlarında Organ Adlarıyla Kurulan Deyimler", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 27, s. 249-296, Bahar 2010; Süheyla Sarıtaş, "Türk Kültüründe Yüzle İlgili Deyim ve Atasözleri Üzerine Bir Çalışma", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 28, s. 174-181, Güz 2012; Faik Ömür, "Almancada ve Türkçede Hayvan Adlarıyla Yapılmış Deyimlerin Anlam Bakımından Eşdeğerliliği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 20, s. 81-113, Kış 2012.

¹⁹ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*, Cilt: 3, 2. Baskı, s. 187, Ankara 1990.

lindeki deyimlerde, deyimi oluşturan sözcüklerin tamamı veya bir kısmı gerçek anlamı dışında kullanılarak bir kavramı anlatmak üzere türlü biçimlerde kalıplaşmıştır. Parayla ilgili bu sözcük öbeklerinin deyimleşmesinde, kalıplaşmaya uğrayan sözcüklerin kendi anlamları dışında yeni bir anlamı yansıtır duruma gelmeleri etkili olmuştur. Böylece Türkiye Türkçesi ve Tatar Türkçesinde türlü düşünce ve duygular, soyut kavramlar somut para aracılığıyla anlatılmıştır.

Her dilin deyimlerinin kendine özgü yanları, nitelikleri bulunmakla birlikte diller arasında deyimler açısından benzerlikler, yakınlıklar hatta eşlikler vardır. İnsanoğlu hangi toprak parçasında yaşarsa yaşasın, hangi dili konuşursa konuşsun, dünyadaki kimi durumlar, koşullar ve kavramlar karşısında -atasözlerinde olduğu gibi- birbirine yakın ya da ortak bir tutum içine girer; bunları dile yansıtmada birbirine eş ya da yakın anlatım yollarına başvurur.²⁰ Aynı dil ailesinde ve din dairesinde olan ancak farklı coğrafyalarda farklı devletler içinde yaşayan Türkiye Türkleri ve Tatar Türklerinin para ve para birimleriyle ilgili deyimleri birçok yönden benzerlikler içerdiği gibi farklılıklar da içerir.

Parayla ilgili Türkiye Türkçesi ve Tatar Türkçesindeki deyimler, kısmen aynı sözcüklerle aynı biçimde aynı kavrama karşılık olarak ve farklı sözcüklerle aynı veya farklı biçimlerde aynı kavrama karşılık olarak kullanılırken, genelde farklı sözcüklerle aynı veya farklı biçimlerde ayrı kavramlara karşılık olan deyimler yapılmıştır. Her iki dilde parayla ilgili deyimlerde yoğunlukla "*kazanç elde etmek*", "*harcama yapmak*", "*savurgan olmak*", "*maddiyatçı*", "*zenginlik*" kavramları ifade edilmiştir.

Dünya toplumlarında, sahip olduğu paraya göre değer verilen veya kendini değerli gören insanlar vardır. Bu tür davranış şekli, insanların çoğunluğunca ahlaki bulunmamakta, birçok dinde veya düşünce akımında tenkit edilmektedir. Nitekim, "*maddiyatçı*" kavramının ifadesi için Türkiye Türkçesinde *dini imanı para, paraya düşkün, para canlısı, para gözlü*; Tatar Türkçesinde *akça dustı, akça kolı, akça kortı, akça öçen anasın satar, akça öçen canın satkan, akça öçen imanın satkan, akçaga çukıngan* deyimleri yapılmıştır ve bunlar söylenen kişi için olumsuz anlam taşımakta ve eleştiri içermektedir. Bu deyimlerde maneviyatını paraya tercih eden insan anlatımı bulunmaktadır. Türkiye Türkçesi ve Tatar Türkçesi deyimlerinde, paraya sahip oluşun ve zenginliğin ifade edildiği deyimler olsa da insanlığın veya saadetin paraya sahip oluş ve zenginlikle ölçüldüğünün doğrudan belirtildiği herhangi bir deyim bulunmamaktadır.

Kaynaklar

Aksan, Doğan, *Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Engin Yayınevi, Ankara 1998.

²⁰ Doğan Aksan, *a.g.e.*, s. 38.

Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*, Cilt: 3, 2. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1990.

Aksan, Doğan, *Türkçenin Sözcükleri*, 3. Baskı, Engin Yayınevi, Ankara 2004.

Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, (Deyimler Sözlüğü)*, Cilt: 2, İnkılâp Yayınları, İstanbul 1988.

Akyıldız, Ali, "Para", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 34 (Osmanpazarı-Resuldar), s. 163-166, İstanbul 2007.

Akyıldız, Ali, *Para Pul Oldu: Osmanlıda Kâğıt Para, Maliye ve Toplum*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

Artuk, İbrahim, "Para", *İslam Ansiklopedisi İslam Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati*, Millî Eğitim Basımevi, s. 508-510, İstanbul 1964.

Atmaca, Emine, "Kazak Türkçesinde "Göz" Organ İsmiyle Kurulmuş Deyimlerin Yapı ve Anlam Özellikleri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 2, s. 19-35, 2009.

Aygün, Mehmet, "Türkçe ve Almancada "Göz"le İlgili Deyimler"in İncelenmesi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 1, s. 71-88, 2003.

Ayverdi, İlhan - Topaloğlu, Ahmet, *Kubbealtı Lugatı Asırlar Boyu Tarihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Yayınları, Cilt: 2, İstanbul 2005.

Ayverdi, İlhan - Topaloğlu, Ahmet, *Kubbealtı Lugatı Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2007.

Babayarov, Gaybullat, *Drevnetyurkskiye Moneti Çaçskogo Oazisa (VI-VIII vv. n.e.)*, Taşkent 2007.

Baratova, L.S., "Drevnetyurkskiy Numizmatičeskiy Kompleks (Sovremenniy Uroven i Perspektivi İzučeniya)", *Ozbekistan Tarihi Maddiy Medeniyet ve Yazma Menbalarida*, s. 209-220, Taşkent 2005.

Bikov, A.A., "İz İstorii Denejnogo Obreşçeniya Hazarii v VIII i IX vv.", *Vostochnye İstocniki po İstorii Narodov Yugo-vostochnoy i Tsentralnoy Yevropy*, Moskova 1974.

Celey, L. - Borhanova, N.B. - Mehmutova L.T., *Tatar Têlênêñ Frazeeleogiyesê, Mekal hem Eytêmnerê*, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan 1957.

Davidoviç, Y.A., "Zoloto v Denejnom Hozyaysve Sredney Azii IX-XVIII vv.", *Blijniy i Sredniy Vostok. Tovarno-Denejnyye Otnoşeniya pri Feodelizme*, Moskova 1980.

Dobrodomov, İ.G., "Vtoričniye Runičeskiye Nadpisi na Monetah i Voprosı Denejnogo Obraşçeniya u Drevnih Yeniseyskih Tyurkov", *Blijniy i Sredniy Vostok. Tovarno-Denejnyye Otnoşeniya pri Feodelizme*, s. 94-97, Moskova 1980.

Duymaz, Ali, "Oğuz Kağan Destanı'ndan Dede Korkut Kitabına Gözle İlgili Deyimler ve Söz Kalıpları", *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*, s. 815-830, Eylül 2004.

Gubaydullin, G. S., "O Nekotorih Redkih i Neizdannih Monetah Voljskih Bulgar X v. iz Numizmatičeskih Kollektii Tsentralnogo Muzeya TASSR", *Materiyalı Tsentralnogo Muzeya TASSR*, Kazan 1927.

Gümüşatam, Gürkan, "Kıbrıs Ağızlarında Organ Adlarıyla Kurulan Deyimler", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 27, s. 249-296, Bahar 2010.

Hacızade, Naile, "Azerbaycan Türkçesinde "Göz" Kelimesi ile Kurulmuş Deyimlerin Anlam Özellikleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 13, s. 87-103, Bahar 2003.

Hatiboğlu, Vecihe, *Türkçenin Sözdizimi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1972.

İsenbet, Nekiy, *Tatar Têlênêñ Frazelogik Süzlêgê*, Cilt: 1 (A-K), Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan 1989.

İsenbet, Nekiy, *Tatar Têlênêñ Frazelogik Süzlêgê*, Cilt: 2 (L-H), Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan 1990.

Karabağ, İmran - Coşan, Leyla, "Türkçedeki Gönül, Kalp ve Yürek Kelimeleriyle İlgili Atasözleri ve Deyimler ve Bunların Almancadaki Karşılıkları", *Ankara Üniversitesi Dil Dergisi*, Sayı: 96, s. 5-29, Ankara 2000.

Kızlasov, İ. L., "Monetı s Tyurkoyazıcnımı Yeniseyskimi Nadpisyami", *NE*, Cilt: 14, s. 84-99, Moskova 1984.

Klyastorniy, S. G., "Moneta s Runičeskoy Nadpisyu iz Mongolii", *TS* 1972, s. 334-338, Moskova 1973.

Komisyon, "Para", *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, Cilt: 18, Milliyet Yayınları, s. 9154-9163, İstanbul 1993.

Komisyon, *Tatar Têlênêñ Añlatmalı Süzlêgê*, Cilt: 1, Tataristan Kitap Neşriyatı, Kazan 1977.

Korkmaz, Zeynep, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1992.

Muhamadiyev, A. G., "Monetı kak İstočnik po İzuçeniyu Bulgarskogo Yazıka", *İssledovaniya İstočnikovedeniyu İstorii Tatarı*, Tataristan Kitap Neşriyatı, Kazan 1980.

Muhamadiyev, A. G., *Drevniye Hazarskiye i Bulgaro-Tatarskiye Monetı*, Tataristan Kitap Neşriyatı, Kazan 1986.

Muhamadiyev, A. G., *Drevniye Monetı Povoljya*, Tataristan Kitap Neşriyatı, Kazan 1990.

Orkun, Hüseyin Namık, "Eski Türklerde Para", *Türk Hukuk Tarihi*, T.C. Adliye Vekilliği Yayınları, s. 39-43, Ankara 1936.

Ölçer, Cüneyt, *Cumhuriyet Dönemi Türk Kâğıt Paraları 1923-1983*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1983.

Ömür, Faik, "Almancada ve Türkçede Hayvan Adlarıyla Yapılmış Deyimlerin Anlam Bakımından Eşdeğerliliği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 20, s. 81-113, Kış 2012.

Özkan, Mustafa, "Deyimleşmiş İkillemeler", *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II (20-26 Eylül 2004)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 2289-2317, Ankara 2004.

Öztürk, Mustafa, "Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi", *Türkler, Yeni Türkiye Yayınları*, Cilt: X, Ankara 2002.

Özyetkin, Melek, "Eski Türklerde Ödeme Araçları: Kâğıt Para Çavın Kullanımı", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, s. 90-105, Kasım 2004.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt: 3, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971.

Pamuk, Şevket, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.

Parlatır, İsmail, *Atasözleri ve Deyimleri Sözlüğü*, (Deyimler), Yargı Yayınevi, Cilt: II, Ankara 2008.

Püsküllüoğlu, Ali, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, Arkadaş Yayınevi, Ankara 1995.

Rtveladze, E., *Drevniye Moneti Sredney Azii*, Taşkent 1987.

Safiullina, F.S. - Zekiye, M.Z., *Hezergé Tatar Edebi Têlé*, Megarîf Yayınları, Kazan 1994.

Sarıtaş, Süheyla, "Türk Kültüründe Yüzle İlgili Deyim ve Atasözleri Üzerine Bir Çalışma", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 28, s. 174-181, Güz 2012.

Savelyev, P. S., *Moneti Cuçidskiye, Cagatayskiye, Celayiridskiye i Dru-giye, Obraşçavşiesya v Zolotoy Orde v Epohu Tohtamışa*, Sant-Petersburg 1857.

Sertkaya, Osman F. - Alimov, Rysbek, *Eski Türklerde Para*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2006.

Servortyan, E. V., *Etimologičeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov (Obşçet-yurkskiye i Mejturkskiye Osnovı na Glasniye)*, İzdatelstvo Nauka, Cilt: 1, Moskova 1974.

Seyfeddini, M.A., *Monetnoye Delo v Azerbaycane v XII-Pervoy Polovine XV vv.*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bakü 1970.

Sinan, Ahmet Turan, "Deyimlerin Yapısı Değişir mi?", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/8, s. 1996-2009, Fall 2009.

Sis, Nesrin, "Kadınla İlgili Türkmen Atasözleri ve Deyimleri", *Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 2, s. 163-172, Kış 2007.

Şahin, Erdal, "Tatarca Deyimlerde Saç, Sakal ve Bıyık", *Saç Kitabı*, Ki-tapevi Yayınları, İstanbul 2004.

Şahin, Hatice, "Kaşgarlı'dan Günümüze Organ İsimleriyle Kurulmuş Deyimler", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/3, s. 2020-2036, 2009.

Tekin, Oğuz, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Para", *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt: III, Ankara 1999.

Thierry, F., "Sur les Monnaies des Turgesh", *Coins, Art and Chronology*, Edt. Alram, M. - Deborah, E., s. 331-349, Wien 1999.

Topaloğlu, Ahmet, *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1989.

Tözen, İbrahim - Aykut, Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti Madeni Paraları ve Madalyaları 1923-1973*, Yapı ve Kredi Bankası, İstanbul 1973.

Tursunova, Aygul, *Kırgızca ve Türkçede Göz İli İlgili Deyimler ve Çağırışım Alanlarının Karşılaştırılması*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.

Türk Dil Kurumu (TDK), *Türkçe Sözlük*, 10. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005.

Türközü, S., Göksel - Ferendeci, S. Yeşim, "Türkçe ve Korece'deki "Baş (Kafa)" ve Başta Bulunan Organ Adlarıyla İlgili Deyimlerin İncelenmesi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 44, Sayı: 1, s. 93-109, 2004.

Uslu, N. Asım, "Türkçede Yalnız Göze Ait Deyimler ve Atasözleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 1985.

Uzun Subaşı, Leyla, "Türkçedeki Deyim Yapılarında Biçimbilimsel ve Sözdizimsel Özellikler", *Dilbilim Yazıları* 1990, USEM Yayınları, s. 57-64, Ankara 1991.

Valeyev, R.M., "O Bulgarskoy Tovarno-Denejnoj Sisteme X v.", *İz İstorii Materyalnoy Kulturi Tatarskogo Naroda*, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan 1984.

Yücel, Özezen Muna, "Türkçe Deyimler Üzerine Birkaç Söz", *Türk Dili*, Sayı: 600, s. 869-879, 2001.